

ZBORNİK RADOVA O FRA (DON) FRANJI MILIĆEVIĆU

(Fra /don/ Franjo Milićević, hrvatski narodni preporoditelj /u povodu 180. obljetnice njegova rođenja/ /2016./. Ur. Ivan Ševo i Šimun Musa. Mostar: Fram-Ziral.)

Fra (don) Franjo Milićević (1835–1903) bio je jezikoslovac, književnik i etnolog, autor udžbenikâ i prvoga pravopisnog priručnika u Hercegovini, autor i nakladnik prvih kalendara, pokretač prvih hrvatskih novina te utemeljitelj prve hrvatske tiskare u Bosni i Hercegovini. Potonje se obično izdvaja i kao najznačajniji aspekt njegova djelovanja jer je upravo osnivanje tiskare u kojoj su za njegova života objavljivana ponajviše crkvenoškolska izdanja omogućilo sustavniji rad na opismenjavanju tada uglavnom nepismena stanovništva. Milićevićeva preporodna nastojanja treba promatrati u širem kulturnom kontekstu gdje je objavljivanje udžbenikâ i početnica te pravopisnih i gramatičkih priručnika pratilo izraženiju institucionalizaciju školstva u Hercegovini u drugoj polovici 19. stoljeća. Upravo su doprinosi preporoditelja fra (don) Franje Milićevića bili tema međunarodnoga znanstvenog skupa koji je 27. studenog 2015. u organizaciji Fram-Zirala, Sveučilišta u Mostaru i Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Bosni i Hercegovini održan u Mostaru. Godine 2016. objavljen je zbornik koji, uz *Uvodnik*, obuhvaća i četrnaest znanstvenih radova izloženih na skupu kojim je obilježena 180. obljetnica Milićevićeva rođenja. Zbornik su uredili fra Ivan Ševo i Šimun Musa, kao glavni, odnosno izvršni urednik.

Da bi se iz današnje perspektive mogao dobiti uvid u važnost djelovanja i dalekosežnost utjecaja fra (don) Franje Milićevića, nužno je njegov život i rad sagledati u širem društveno-političkom i kulturnom kontekstu onodobne Hercegovine, susjednih joj država te ostalih europskih zemalja. Dobar uvid u kulturne i političke okolnosti Milićevićeva djelovanja omogućuju upravo tekstovi okupljeni u *Zborniku*. Ti se radovi naime bave nekim aspektima političkih i društvenih okolnosti u kojima je Milićević radio ponajviše istraživanjem djelovanja njegovih suvremenika, od kojih su neki poput biskupa fra Anđela Kraljevića pridonijeli osnivanju tiskare u Vukodolu 1872., što se obično izdvaja kao Milićevićev najvažni-

ji doprinos. U većem je dijelu radova u Zborniku težište na Milićevićevu životu i radu, jezikoslovnim priručnicima koje je napisao, naslovima koji su objavljeni u tiskari te na sadržajnoj i/ili jezičnoj analizi periodike koju Milićević pokreće, uređuje i izdaje.

Tekst *Fra (don) Franjo Milićević – utemeljitelj tiskarstva u Hercegovini* (str. 129–139) fra Ivana Ševe i tekst *Prilog razumijevanju okolnosti djelovanja preporoditelja fra/don Franje Milićevića* (str. 271–283) Ivana Sivrića opisuju okolnosti Milićevićeva života i rada. U prvom se tekstu opisuje pokretanje prve tiskare u Hercegovini 1872. godine i Milićevićeve aktivnosti povezane s njezinom uspostavom i kasnijim radom. U drugom se radu Milićevićovo djelovanje smješta u širi društveno-politički okvir pojašnjenjem okolnosti u onodobnoj Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini te ostalim susjednim državama kao i u nekim europskim zemljama.

Dio se tekstova bavi Milićevićevim novinarsko-nakladničkim radom. U radu *Novinsko-publicistička i prosvjetno-kulturna postignuća Franje Milićevića* (str. 363–378) Šimun Musa prikazuje Milićevićev nevelik književni opus i kalendare koji se opisuju kao „prve sustavne upute o vjeri, kulturi i životu uopće” (str. 365). Također se opisuje pokretanje i uređivanje novina *Hercegovački bosiljak* (1883–1884), *Novi hercegovački bosiljak*, čiji je prvi broj objavljen 1884. godine, a koji od 1885. i tijekom sljedećih jedanaest godina izlazi s izmijenjenom programskom koncepcijom i pod nazivom *Glas Hercegovca*, te *Osvit* koji izlazi od 1898. do 1907. godine, a Š. Musa ga opisuje kao „izravan ishod tiskarstva Franje Milićevića” (str. 375). Milićevićevom pjesmom *Tursko nasilje* objavljenom 1867. godine i to u kontekstu utjecaja usmene baštine bavi se Antun Lučić u radu *Presjek suprotive Franje Milićevića* (str. 141–166). U radu *Leksičke posebnosti Milićevićevih publikacija* (str. 187–250) Irine Budimir donosi se analiza leksika prve hercegovačke periodike i ističe Milićevićovo prihvaćanje jezičnih rješenja zagrebačke filološke škole. Na taj zaključak upućuje i rad *Pravopisna i gramatička obilježja kalendara Mladi Hercegovac* Marije Musa, Martine Jukić i Ivone Baković (str. 251–270) u kojemu se ističe da je u publikacijama koje je pokrenuo i uređivao Milićević „afirmirao upotrebu hrvatskoga jezika u skladu s idiomom koji je još u procesu uspostave kodifikacijskih normi dajući pritom vlastite prinose, oslanjajući se na hrvatsku književnojezičnu tradiciju i priklanjajući se ponajviše nastojanjima zagrebačke filološke škole” (str. 267).

O listu *Glas Hercegovca* govori se i kao o prvim hrvatskim političkim novinama. Milićević je naime zahtjev za pokretanjem toga lista obrazložio upravo potrebom da se teme koje su objavljivane u *Novom Hercegovčkom bosiljku* dopune i onim političkima. Ipak, u skladu s Milićevićevim preporodnim nastojanjima i usredotočenošću na prosvjećivanje, u listu su objavljivani raznorodni tekstovi, između ostaloga i oni književni, odnosno teme vezane uz zdravlje i bolesti. Te su teme u Zborniku istražene i prikazane u priložima Vlade Pandžića i Vlatke Pandžić Jakšić. U radu *Domoljubne i rodoljubne pjesme u Glasu Hercegovca* (str. 67–94) Vlado Pandžić donosi pregled i interpretaciju izabranih domoljubnih i rodoljubnih pjesama što su u jedanaest godina izlaženja novina u njima objavljene ističući zaključno utjecaj hrvatskih domoljubnih i rodoljubnih autora kao i hrvatske književnosti usmene provenijencije na analizirane pjesničke tekstove. U tekstu *Glas Hercegovca o bolesti i zdravlju* (str. 311–345) Vlatka Pandžić Jakšić analizira dio tekstova objavljenih u listu koji se bave temama o zdravlju i bolesti. Osobito je korisno što se te teme sagledavaju u kontekstu onodobnih znanja o bolestima i načinima njihova liječenja u Europi, ali i u svijetu.

Fra (don) Franjo Milićević bavio se i jezikoslovnim temama. Prvi naslov objavljen u tiskari koju je pokrenuo bio je *Pravopis za niže učione katoličke u Hercegovini uređen iz 1873. godine*. Milićevićevim se *Pravopisom*, kao i još nekim naslovima objavljenima do 1875. godine, bavi fra Andija Nikić u radu *Od jezika preko povijesti do slobode* (str. 11–39). Razvoj obrazovnog sustava koji se od pedesetih godina 19. stoljeća ponajviše očitovao u otvaranju sve većeg broja škola i katoličkih učionica u Hercegovini utjecao je i na interes za objavljivanje priručnika namijenjenih poučavanju. U tom smislu Milićevićev pravopisni i gramatički priručnik *Nova slovnica talijanska*, otisnut u Mostaru 1874. godine, predstavlja i nastavak njegova pedagoškog rada. Milićevićeve su osnove talijanske gramatike ujedno i prvi gramatički priručnik objavljen u Hercegovini. U radu Katice Krešić *Hrvatsko gramatičko nazivlje u Novoj slovnici talijanskoj (1874)* (str. 167–185) ističe se Milićevićevo oslanjanje na dotad usustavljeno hrvatsko gramatičko nazivlje s tim da se naglašavaju i neka nova rješenja koja se tim priručnikom uvode u jezične opise.

U vrlo informativnu radu *Robinson Crusoe u izdanju tiskare Franje Milićevića* (str. 95–127) Srebren Dizdar bavi se jedinim svjetovnim naslovom, točnije jedinim opsežnijim proznom djelom objavljenim u Milićevićevoj tiskari od njezina pokretanja 1872. do 1900. godine. U radu se

hercegovačko izdanje dovodi u vezu s prijevodima Defoeova romana u ostalim europskim zemljama, a osobito se problematizira atribucija prijevoda Jovi Ljepavi, odnosno raspravlja se o mogućem izvorniku hercegovačkog izdanja Defoeova romana.

Tema nekih radova su i istaknuti suvremenici fra (don) Franje Milićevića poput biskupa Anđela Kraljevića (*Fra Anđeo Kraljević i njegov prosvjetni i jezikoslovni rad* Zdenke Leženić) ili književnika fra Martina Mikulića (*Osobitosti proznoг stvaralaštva fra Martina Mikulića Marije Vasilj*). U *Zbornik* je uvršten i tekst fra Hrvatina Gabrijele Jurišića *Hercegovački mučenici i božji ugodnici od polovice 19. do kraja 20. stoljeća*.

Zaključno se može reći da radovi u *Zborniku* predstavljaju vrlo vrijedan doprinos poznavanja tiskarskog i nakladničkog djelovanja fra (don) Franje Milićevića i važnijih naslova koje je napisao. *Zbornik* također pruža uvid i u rad nekih njegovih suvremenika pojašnjavajući društveno-političke okolnosti njihova djelovanja i sagledavajući njihov rad i doprinose u širem kulturnom kontekstu. Nema sumnje da će biti koristan ne samo znanstvenoj zajednici nego i ostalima koji se zanimaju za Milićevićev rad i njegovu važnu ulogu u preporodnom razdoblju u Hercegovini.

Ana Ćavar